

УДК 373.5.091.31 - 026.12:373.5.016:30] :37.02

Галина Васьківська, завідувачка лабораторії дидактики,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ СИСТЕМИ ЗНАНЬ ПРО ЛЮДИНУ

У статті йдеться про сутність, роль, значення інтерактивних технологій навчання і умови їх реалізації у процесі формування у старшокласників системи знань про людину.

Ключові слова: технології, інтерактивні технології, система знань про людину, учні старшої школи, методи інтерактивних технологій.

Літ. 8.

Галина Васьковская, заведуюча лабораторією дидактики,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут педагогіки АПН України

ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ СИСТЕМЫ ЗНАНИЙ О ЧЕЛОВЕКЕ

В статье освещаются сущность, роль, значение интерактивных технологий обучения и условия их реализации в процессе формирования у старшеклассников системы знаний о человеке.

Ключевые слова: технологии, интерактивные технологии, система знаний о человеке, ученики старшей школы, методы интерактивных технологий.

Galyna Vaskivska, Head of Didactics Laboratory, Ph. D. (Pedagogic)
Senior employee of a high-level scientific research, Institute of Pedagogic NAPS of Ukraine

DIDACTIC TERMS IMPLEMENTATION OF INTERACTIVE TEACHING TECHNOLOGIES IN FORMATION OF THE SYSTEM OF KNOWLEDGE ABOUT HUMAN IN HIGH SCHOOL STUDENTS

The article deals with the essence, role, value of interactive teaching technologies and their implementation in the process of the formation of knowledge about human in high school students.

Keywords: technologies, interactive technologies, the system of knowledge about man, high school students, methods of interactive technologies

Постановка проблеми. Необхідність модернізації української освіти, інтеграції в загальноєвропейський освітній простір, збереження і розвитку кращих традицій вітчизняної школи вносить істотні корективи в систему навчання школярів. Сучасному суспільству потрібні освічені, кваліфіковані спеціалісти, яким притаманні

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ СИСТЕМИ ЗНАЇНЬ ПРО ЛЮДИНУ

мобільність, динамізм, конструктивність, конкурентоспроможність на ринку праці. Водночас, вони мають бути істинними патріотами і толерантними до культури, наукових досягнень, традицій інших народів.

В умовах інформаційного суспільства знання і кваліфікація набувають першочергового значення в житті людини. У XXI столітті інтенсифікація і модернізація освіти потребує втілення таких інтерактивних технологій, які спрямовані на творче формування особистості в інтелектуальному й емоційному вимірах. Такими інтерактивними технологіями є: розвивальне навчання, метод проектів, проблемне навчання, рівнева диференціація й індивідуалізація, система тестів, ігрове навчання, навчання у співпраці тощо.

Однією зі складових психічного розвитку дитини є її пізнання, яке передбачає сформованість наукової картини світу, здатність керувати своєю інтелектуальною діяльністю, оволодіння методологією, стратегіями і способами навчання, розвитком репрезентативного, символічного, логічного, творчого мислення, продуктивної уваги, пам'яті, уваги, рефлексії. Тобто, в учня формуються не просто пізнавальні, а універсальні пізнавальні дії, складовими яких є: дії щодо вилучення інформації; здатність орієнтуватися в системі знань і усвідомлення необхідності здобуття нового знання; спроможність здійснювати попередній добір джерел інформації для пошуку нової інформації.

Аналіз досліджень і публікацій. У ході еволюції педагогічної технології виокремилися два основних напрями її розвитку: 1) педагогічна технологія як технологізація освіти, тобто використання в навчальному процесі новітніх досягнень техніки; 2) педагогічна технологія як засіб оптимізації навчального процесу, своєчасного реагування на вимоги суспільства [2, 23].

Сучасна педагогічна наука і практика демонструє підвищений інтерес до питань організації навчання з використанням інтерактивних технологій. У наукових і науково-методичних працях Н.Г. Баліцької, К.О. Баханова, О.А. Біди, Г.П. Волошиної, О.В. Єльнікової, Г.І. Коберник, О.М. Коберника, Н.А. Коломієць, О.В. Коротаєвої, О.М. Пехоти, Л.В. Пироженко, Н.С. Побірченко, О.І. Пометун, Н.Г. Суворової, П.В. Шевчука застосування інтерактивних технологій розглядається як один із засобів реалізації діяльнісного, особисто орієнтованого підходів до навчання, відновлення соціалізуючої функції навчальних закладів. Проблема використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі початкової, основної

і старшої школи, вищих навчальних закладів, управлінню щодо їх запровадження у навчальний процес присвячені дисертаційні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Методичні аспекти використання інтерактивних технологій у процесі викладання історії розглядають О.І. Пометун, Л.Д. Пироженко, правознавства - Н.Г. Суворова, О.І. Пометун, А.І. Танцюра, математики - І.С. Маркова, хімії - Р.П. Бабченко, Л.С. Богданова, Н.М. Буринська, Л.А. Гулідова, географії - Л.П. Вішнікіна, Г.Д. Довгань, О.М. Топузов, української мови та літератури - Н.В. Бондаренко, О.В. Волкова, О.В. Романенко, Н.М. Логвіненко, Д.Б. Семчук, Г.Т. Шелехова, В.І. Щербіна, загалом розкриває особливості уроків у системі інтерактивного, проблемного, ноосферного навчання В.Д. Шарко [8].

Утім, відсутність чіткої визначеності категоріального апарату призводить до використання у деяких роботах [6, 20] різних за своєю суттю дидактичних понять "форми інтерактивного навчання", "інтерактивні технології", "інтерактивні методи" як синонімів. Саме тому при аналізі проблеми використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі видається за необхідне визначення нашої позиції щодо змістового аспекту та дефініцій основних понять.

Поняття "інтерактивний" походить від англ. *interact* ("inter" - взаємний, "act" - діяти). Під інтерактивним навчанням науковці розуміють: організацію навчального процесу, яка характеризується постійною активною взаємодією всіх учнів (студентів), рівнозначністю педагога і учнів як суб'єктів навчання; навчання, основою якої є взаємодія; навчання, яке будується з урахуванням психології людської взаємодії; навчання, яке занурено у процес спілкування й засноване на навчально-виховній взаємодії учнів між собою та з педагогом; процес здобуття знань під час педагогічної взаємодії шляхом полілогу між учнями й учителем; навчання, що відбувається в умовах активної взаємодії учнів; сукупність технологій, що складаються у педагогічну систему, яка заснована на спільній діяльності і має проблемно-пошукову природу; навчання, яке побудоване на взаємодії учнів з навчальним середовищем, де центральним джерелом пізнання виступає досвід учасника навчання; така організація навчання, за якої потрібна участь учня у колективному, заснованому на взаємодії процесі навчання.

Аналіз підходів до визначення поняття "інтерактивне навчання" дає змогу виокремити

основну ознаку інтерактивного навчання - взаємодію, яка відбувається в системах: а) "учень- учитель"; б) "учень-учень-учитель"; в) "учень- навчальне середовище". Тобто і вчитель, і учень під час взаємодії перебувають у певній рівновазі, оскільки структурна побудова занять, на яких використовуються інтерактивні технології, змінює саму суть навчального процесу: "...обоє працюють для того, щоб навчатися, ділитися своїми знаннями, досягненнями життєвого досвіду [3, 30]".

Мета статті полягає у розкритті ролі і значення інтерактивних технологій у процесі формування системи знань про людину в учнів старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Застосування інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі передбачає досягнення конкретних цілей. Однією з них є створення комфортних умов навчання, за яких учень усвідомлює свою успішність, стає впевненим у своїх інтелектуальних, духовних, предметних здібностях, що веде до підвищення продуктивності самого процесу навчання. Організація навчання з використанням інтерактивних технологій "передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем на основі аналізу обставин і відповідної ситуації [5, 9]".

Отже, інтерактивні технології навчання виконують соціально важливу роль, оскільки виступають як засіб упровадження ідей співпраці у педагогічний процес. Під час їх використання удосконалюються соціальні навички, необхідні для конструювання взаємодії у структурі спільної діяльності, розвиваються емпатійна культура, навички рефлексії і самодіагностики. Саме взаємодія виступає як елемент взаємодіяльності, основа якої - взаємовідповідність кожного з суб'єктів, що проявляється шляхом виокремлення в партнерові певних властивостей і перенесення їх на себе. Необхідною детермінантою взаємодіяльності є перехід від "моносуб'єктивності індивідуального "Я" до полісуб'єктивності колективного "Ми" [3, 43]". Водночас, основним джерелом навчального пізнання виступає досвід самого учня, а вчитель є головним помічником у засвоєнні і розширенні цього досвіду, розвитку творчих здібностей. Особистісний досвід поповнюється не тільки в учня, а й у вчителя, оскільки в процесі взаємодії відбувається і його перетворення.

З огляду на це, мета інтерактивної технології - розвиток творчості і самостійності мислення учнів, вироблення навичок оперативної й адекватної реакції на виклики сьогодення. Ця технологія

виступає як "спеціальна форма оптимізації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету - створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність [1, 103]". Учні самостійно обирають мету, формують власні проблеми, заглиблюються в суб'єктивний досвід і відчують його результати. Вчитель виконує роль консультанта, оцінки виставляються лише за бажанням учнів.

У процесі навчання постійно існує альтернатива. Учень і вчитель є рівноправними суб'єктами навчання. Організація інтерактивного навчання припускає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, загальне вирішення питань на підставі аналізу обставин і ситуацій. Сутність використання інтерактивної навчальної технології зводиться до накопичення суб'єктивного досвіду.

Основою інтерактивної технології навчання становить активізація пізнавальної діяльності учнів, учнів із педагогами, між собою - для розв'язування спільної проблеми. Інтерактивні технології ґрунтуються на постійній активності, взаємодії всіх учасників навчального процесу. Це співнавчання, взаємонавчання, тісна взаємодія в міні-колективі (групі, ланці, команді), де всі рівноправні. Основою інтерактивної технології є взаємодія учасників процесу навчання (учіння), що здійснюється за допомогою методів, які активізують сам процес спілкування - діалог.

Серед методів інтерактивного навчання - дискусія, рольова гра, евристична бесіда, моделювання тощо. Неодмінною умовою інтерактивної технології навчання є постановка проблеми і організація роботи з її розв'язання в групах, прийняття узгодженого рішення й діалог. Усе це реалізується через цікаві форми колективної і групової роботи: "діалог", "синтез думок", "спільний проект", "пошук інформації", "коло ідей". За інтерактивної технології кожний учитель може самостійно вигадувати власні форми роботи в групах, з класом: робота в парах, ротаційні (змінні) трійки, "карусель", "акваріум", "незакінчена пропозиція", "брейнстормінг", "броунівський рух", "дерево рішень", "суд від свого імені", "громадські слухання", "прес- метод", "займи позицію" тощо. Неодмінна умова - діяльність учасників навчального процесу має бути спрямована на пошук спільного рішення та спілкування під час діалогу.

У рамках нашого дослідження проведено експрес-опитування 160 учителів загальноосвітніх навчальних закладів Київського регіону з метою виявлення частоти застосування інтерактивних

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ПРО ЛЮДИНУ

методів навчання. За здобутими даними подаємо відповідний рейтинг: інтерактивні методи (1 місце); проблемно-пошукові (2 місце); пояснювально-ілюстративні (3 місце); дослідницькі (4) та ігрові (5 місце). Утім, педагоги вказали на типові недоліки інтерактивної технології навчання: неможливість використовувати її з першого до останнього заняття (перше заняття - це обов'язкова розповідь вчителя про мету, завдання, методи й форми проведення факультативів; останнє - захист творчих робіт учнів індивідуально, а не в групах, бо кожен повинен отримати "залік"); на недостатню підготовку всіх учнів до кожного заняття. До цього переліку ми додамо ще й неготовність і невміння деяких учителів створювати вже на самому початку заняття позитивну психологічну атмосферу, яка сприятиме розвитку особистості (дітей потрібно здивувати, зацікавити й заінтригувати); недостатню розробленість сучасною дидактикою цієї технології.

Незважаючи на певні негативні чинники, все більше уваги приділяється таким методам навчання, які за основу в навчально-виховному процесі беруть діяльність учня, його активність і самостійність пізнання, даючи широкі можливості для розвитку і самовдосконалення. Отже, головним завданням інтерактивної технології є всебічний розвиток особистості, формування вміння критично мислити і відповідно ставитися до інформації, вибудовувати свою життєдіяльну стратегію і співпрацювати з оточенням.

Використання інтерактивної моделі навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. За такої діяльності відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності і взаємної підтримки, що дає змогу не лише здобувати нові знання, а й формувати їх у систему [4, 156]. Проаналізуємо найпоширеніші методи інтерактивної технології, які можна використовувати у процесі формування в старшокласників системи знань про людину.

Урок-бесіда проводиться у формі діалогу, ґрунтується на активному залученні учнів до процесу пізнання. Переваги: безпосередній контакт учителя з учнями, що дає змогу привернути увагу до важливих питань теми, що вивчається. Щоб організувати й провести на такому занятті бесіду з учнями, необхідно: знати рівень і обсяг накопичених знань про людину та вміння учнів; правильно й чітко ставити запитання; використовувати якомога більше цікавого ілюстративного матеріалу; бути впевненим щодо власної точки зору; давати можливість учням

відстоювати різні думки й погляди; пам'ятати, що правильно організована бесіда дає змогу учням відтворити засвоєні знання й шойно здобуті.

Урок-дискусія при формуванні системи знань про людину дає можливість кожному учню відстоювати свої погляди, демонструвати свою громадську позицію. Прийом "запитання - відповідь" сприяє вільному обміну думками. Це значно активізує пізнавальну діяльність учнів, дає змогу вчителю формувати колективну думку і спиратися на неї з метою подолання негативних установок і помилкових думок частини учнів. Ефективність організованої дискусії може бути досягнута лише за умови правильного вибору питань з урахуванням принципу доступності.

Кейс-стаді (case-study) — уроки, на яких аналізуються та обговорюються конкретні ситуації. Організація пізнавальної діяльності учнів, побудована на аналізі конкретних ситуацій, є одним з ефективних способів проведення занять. Опис ситуації може носити різний характер, залежно від мети. За визначенням Г.К. Селевка, "розрізняють такі види кейсів: ситуації-ілюстрації, ситуації-оцінки, ситуації-проблеми [7, 237]".

На заняттях з людинознавства найчастіше застосовується аналіз мікроситуацій, опис яких має бути лаконічним і виражати суть конфлікту або проблеми. Обговорення мікроситуації створює можливість для активізації пізнавальної діяльності учнів. Дібраний газетний і журнальний, документальний і художній, інший матеріал може рекомендуватися для самостійного аналізу й обговорення з метою закріплення і поглиблення знань.

Брейнстормінг (brainstorming) - урок із застосуванням елементів "мозкового штурму" припускає використання евристичних методів, що стимулюють творчу діяльність. Творчий підхід полягає у висуванні ідей, які містять елементи нового, несподіваного, обґрунтуванні припущення і логічні міркування, що перериваються актом інтуїтивного усвідомлення. Класичний метод мозкового штурму припускає поділ за часом щодо виконавців етапів генерації ідей і їхніх критиків. Серед учасників вибираються "генератори" і "критики". Завданням перших є висловлення якнайбільшої кількості ідей без їх критики. Інша група критикує висловлені ідеї й аргументує свої погляди. Загалом знаходиться спільне рішення. Ефективність організації навчального процесу з використанням мозкового штурму залежить від уміння вчителя викликати творчу активність учнів.

Урок-консультацію проводять тоді, коли тема дуже складна і потрібно визначити труднощі при

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ПРО ЛЮДИНУ

її засвоєнні. Після короткого викладу матеріалу учні ставлять учителеві запитання. Пошукам відповідей відводиться значна частина навчального часу. Наприкінці занять проводиться невелика дискусія. Після відповідей на запитання вчитель робить загальний висновок. Уроки-консультації також можуть проводитися за с а м о с т і й н о г о в и в ч е н н я м а т е р і а л у з м е т о ю п е р е в і р к и я к о с т і й о г о з а с в о є н н я .

Урок-"прес-конференція" організовується за наявності комплексу проблем, і для їх розв'язання можуть залучатися фахівці з різних галузей знань, щоб розкрити багатогранність розв'язання проблеми. Така форма занять дає змогу розглядати знання про людину на різних рівнях, що сприяє формуванню системи знань. Наприклад, для обговорення проблеми глобалізації запрошуються вчителі, які викладають різні навчальні предмети.

Тематична дискусія проводиться після вивчення теми - для обговорення складних навчальних проблем шляхом обміну інформацією і досвідом. Обрана для дискусії тема має містити предмет обговорення і передбачати різні підходи до вирішення тих самих питань. Після того, як учні виступили з підготовленими повідомленнями за визначеною темою, розпочинається обмін думками, що виливається у вільну дискусію. Функції вчителя - керувати дискусією, звертати увагу на ключові моменти проблеми і багатоаспектність її розгляду. Успішність формування системи знань про людину в учнів старшої школи залежить від особливостей задіяних технологій, які спрямовуються на вирішення цілого комплексу дидактичних задач: засвоєння і закріплення здобутих знань, формування умінь застосовувати їх на практиці, аналіз і узагальнення фактів, прийняття й обґрунтування рішень, аргументований захист своїх позицій у дискусіях тощо.

Якісне засвоєння знань про людину та формування компетентностей вимагає, щоб завдання навчальної діяльності відповідали пізнавальним потребам та інтересам учнів. Водночас навчання є досить жорсткою детермінованою діяльністю, адже у навчальній інформації містяться дані, які необхідно засвоїти в тому вигляді, у якому вони подаються, що часто виключає будь-яку довільність.

Висновки. Використання інтерактивної моделі навчання передбачає конструювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор,

спільне розв'язання проблем. Унеможливується домінування будь-якого процесу або якоїсь ідеї. Тобто, навчальний процес організований у такий спосіб, що більшість учнів задіяна у процесі пізнання. Вони мають можливість усвідомлювати те, що саме знають і про що думають. Спільна діяльність учнів у процесі пізнання, засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен здійснює свій індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності і взаємної підтримки, що дає змогу не лише здобувати нові знання, а й формувати їх у систему.

Отже, особистісно орієнтована взаємодія вчителя з учнем є найважливішою частиною освітнього процесу і потребує удосконалення освітніх технологій. За інтерактивним технологіями навчання майбутнє, адже нова школа має справу з індивідуальністю, самотуністю особистості, оскільки індивідуальність є головним принципом етики і має виступити керівним методологічним положенням у вихованні й навчанні.

1. Дудник Надія. *Застосування інноваційних технологій в освіті України [Текст] / Надія Дудник / Молодь і ринок. - 2010. - №12(71) - С. 99 - 104.*

2. *Енциклопедія освіти [Текст] / Академія педагогічних наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.*

3. Крутії К. *Місце інтерактивних методів навчання педагогів у здійсненні мовленевого розвитку дошкільників [Текст] / К. Крутії // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. - Луганськ: Вид-во ЛНПУ "Альма-матер", 2004. - №10(78). - С. 140 -144.*

4. Підкасистий П.И. *Технология игры в обучении и развитии: учеб. пособ. [Текст] / П.И. Підкасистий, Ж.С. Хайдаров. - М.: Рос. пед. агентство, 1996. - 272 с.*

5. Полторак О. Ф. *Використання інтерактивних технологій навчання в середніх навчальних закладах освіти [Текст] / О.Ф. Полторак / Наукові записки. - Острозьк: Вид-во Нац. ун-ту "Острозька Академія", 2007. - Вип. 8. - С. 296-303. - (Серія: "Психологія і педагогіка").*

6. Пометун О. *Як навчити учителів інтерактивних технологій: з досвіду проведення інтерактивних тренінгів в системі перепідготовки педагогічних кадрів [Текст] / Олена Іванівна Пометун // Управління школою. - 2004. - №31 (79). - С. 22 - 28.*

7. Селевко Г.К. *Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. [Текст] / Г.К. Селевко. - Т. 1. - М.: НИИ школьных технологий. 2006. - 816 с.*

8. Шарко В.Д. *Сучасний урок: технологічний аспект: посіб. для вчителів і студ. [Текст] / В.Д. Шарко. - К.: СПД Богданова А.М., 2007. - 220 с.*

Стаття надійшла до редакції 17.12.2012